

Gästgivaregårdarna

KULTURHUS och SYNDANÄSTEN

Av Sven Rydstrand

Ur Hällungen 1967

Redan på 1600-talet fanns flera gästgivaregårdar i Bohuslän, och sedan landskapet 1658 blivit svenskt tillkom ytterligare några. I 1734 års lag föreskrevs följande:

"Vid allmänna lands- och sjövägar skola nödiga skjuts- och gästgivaregårdar vara, ej längre ifrån varannan än högst två mil. Konungens Befallningshavande äger å häradsting dem lägga och inrätta i varje härad, helst å Kronones jord. Finnes ej kronohemman så när, hava då frälsehemman eller skattebonde dem å sin jord eller skifte med konungen och tage vederlag. I varje köpstad bör ock vara gästgivare och formän, så många som där behövas."

Skådene gamla gästgivaregård

Skådene gamla gästgivaregård i Bro socken. Huset revs i början på 1900-talet.

Gästgivaregårdarnas stora betydelse blev snart uppenbar inte bara för kronans folk och de långväga resenärerna. På

många orter blev de också de verkliga samlingsplatserna för landsbygdens folk. Här förlades i regel både sockenstämmor och häradsting, och man kan därför ha god anledning tro att de blev ett slags kulturhärdar, åtminstone några av dessa gästgivaregårdar. Här fick nämligen bönderna tillfälle att träffa folk från andra trakter, även folk som rest mycket ute i världen och kunde berätta om hur där såg ut och vad nytt som rörde sig i tiden. Dessa resenärer hade också med sig de första små tidningarna till bygden och kanske en eller annan bok med annat innehåll än det som fanns i bibeln eller katekesen.

Angående gästgivarens skyldigheter hette det i den "Kongl. Gäst-Gifweri-Ordningen" år 1734 bl. a. följande:

"Gästgivare skall för skälig betalning åt vägfärande hus läna och stallerum. Vårde ock allt det, som gästen i hans gömme ansvarar, och gälde strax åter vad av hans husfolk eller

av hans eget vållande förkommer eller fördäras. Kommer flera gäster än gästgivarens hus tillräcka, då lägga han dem till nästa grannar, så många till vardera som han prövar där få rum och bärgning för deras penningar.--

Gästgivare må sälja vin och öl, kanne- och stopetals, och matvaror, som han gitter och förmår hålla. Bor han på landet, have han våld att det som där finnes till sin nödtorft uppköpa och i sitt hus utspisa. Husmanskost och dricka, säng, ljus, ved och hästefoder skall han alltid för vägfärande i förråd hava."

Gästgiveriet var således en affärsrörelse, och sin viktigaste betydelse för bygden fick det kanske därigenom att gästgivaren vanligen var en förmögen man, som kunde låna ut penningar till mindre välsituerade bönder. Gästgivaren blev på så sätt ett slags bankir eller förpantare, som väl inte sällan blev bönderna till stort gagn. Men en och annan gång berättas det också om illasinnade gästgivare, som inte blott tog oskäligt hög ränta på de utlånade medlen utan även lurade ifrån bönderna deras gårdar, när lämpligt tillfälle därtill fanns. Och dylikt lurendrejeri lär dessvärre inte ha varit så alldeles ovanligt i en gången tid. Det fanns gästgivare, som hade till specialitet att lura bönder när dessa kom till gästgivaregården och söp sig redlösa. Det var därför troligen inte alltid så rättfänget guld som samlade sig i de penningstarka gästgivarnas kistor.

Men det berättas även inte så sällan om gästgivare, som tog sin livsuppgift på ett annat sätt. Dessa hjälpte ofta resenärer och sockenbor både vid sjukdom och penningnöd. Särskilt beträffande gästgivarens hustru sägs det ofta att hon var skicklig i den ädla sjukvårdskonsten. Det kunde ju då och då hända att de resande skadade sig under sina färder på dåliga vägar. Då de kom fram till gästgivaregården, måste därför gästgivaremor ha möjligheter att ge dem vård. Så blev det även, då de resande drabbades av sjukdomar, och därför fanns alltid hemmatillverkade medikamenter i gästgivaremorers skåp.

Om en sådan mycket kunnig gästgivaremor berättades det om vid 1700-talets Kviström. "*Gäst-gifwaremor i Quiström*" kände nämligen till många läkande örter, och hon tillredde därav en undergörande medicin, varmed hon botade många av sina sjuka gäster. De som blivit botade av henne förde hennes rykte vidare ut över landet, och "*Quiströmsmor*" blev därför uppsökt även av folk från avlägset liggande orter.

En annan sådan skicklig och hjälpsam gästgivaremor fanns det vid mitten av 1800-talet på Sotenäset. Hon kallades för "*Mor Maria i Amborseröd*", och man kan ännu i dessa trakter få höra många berättelser om denna märkliga kvinna och om hur hon hjälpte sina sjuka sockenbor och resande från när och fjärran. Även från Skådene gästgivaregård i Bro socken berättas det om en gästgiverska, som både kunde stämma blod och åderlåta. Det fanns dock inga lagar som stadgade att gästgivarefolket hade sådana skyldigheter.

Men alla gästgivaregårdar blev sannerligen inte kulturhårdar. En del av dem blev i stället tillhåll för bygdernas allra sämsta element, söm där samlades för att där supa och slåss. Den gamla gästgivaregården i Rabbalshede i Kville socken har sålunda blivit mest bekant för en gästgivare, som levde vid mitten av 1800-talet, nämligen den legendariske ”Calle i Rabasche”. Han lär ha varit en av de allra värsta slagskämparna i den trakten. Från sitt eget brännvinsbränneri sålde han ett ovanligt starkt fludium till bönderna i Kville och angränsande härader, och på så sätt lurade han också pengarna från folket i de fattiga bygderna. Men han fick många motståndare, och den främste bland dessa var dåvarande prosten och kyrkoherden i Kville, Johan Henrik Holmqvist, som till slut också blev gästgivarens överman. Han lyckades sålunda få bort brännvinsförsäljningen i Rabbalshede och skapa bättre ordning i bygden.

Även den gamla gästgivaregården på Östad i Bullaren lär under 1700-talet ha varit ett tillhåll för drinkare och allehanda sämre element. Där om har bl. a. den bekante kyrkomålaren Christian von Schönfeldt vittnat. När denne i början av 1700-talet målade taket i den närbelägna Naverstads kyrka, bodde han nämligen på gästgivaregården, och som han var en stor humorist lät han de intryck, som han fick av livet på krogen, återspeglas i kyrktaket. Sålunda satte han in sin värd, den supiga gästgivaren, i helvetet över läktaren, där denne torde få sitta så länge taket håller. Han är dock inte ensam utan omgives av många osaliga andar, som konstnären tydligen träffat på i Bullaren.

Det har dock sannolikt gått ganska livligt till även på många andra bohuslänska gästgivaregårdar i en gången tid. Ofta blev det nämligen slagsmål och andra otrevligheter när många resande kom och for. Och bildligt talat rann såväl brännvinet som pengarna i floder över gästgivareborden. Sålunda berättas det från gästgivaregårdarna i Bro socken, att innehavarna där själva brände brännvin, som de sålde till sina gäster i början av 1800-talet. Det var då enligt protokollen ganska vanligt att folk i stora skaror vandrade till gästgivaregården på lördags- och söndagskvällarna för att supa, slåss och spela kort. Det förekom även dans vid dessa tillfällen och det bjöds på kaffe, öl och brännvin, så att ungdomen enligt protokollen sjönk ganska djupt ned i synder och laster.

Vid 1800-talets mitt fanns tre gästgivare på Vrångebäck i Bro socken. De skötte även om färjetrafiken över Åbyfjorden. Två av deras gamla hus står fortfarande kvar.

Detta liv på gästgivaregårdarna och den fara det förde med sig i sedligt och ekonomiskt avseende för ungdomen, var ofta föremål för debatter både på sockenstämmor och eljest. Man ansåg allmänt att något borde göras för att få bort eländet. Så kom år 1805 en ny kyrkoherde till Bro pastorat, nämligen förre rektorn vid Uddevalla skola, magistern Olof Adolf Kamp. Han lyckades redan samma år genomdriva en bestämmelse om att *"inga s. k. Lek-Stugor med Caffé- Öhl- och Brännevins Försäljande och Trackternade om Lördags- och Helgdagars aftnar och nätter må anställas för Tjänstehjon och Ungt folk vid vite av 16 Specie Banco till de Fattiga eller ock twenne Söndagars Stock-Straff wid Kyrkio-Dörren."*

Om detta beslut föranledde någon ändring i de rådande förhållandena är inte bekant men likväl föga troligt. På den tiden var man nämligen inte så värst rädd för att sitta på skampallen eller i stocken. Sådant var nämligen inte någon större nesa på den tiden, då folk dömdes till stockstraff för vilka småförsyndelser som helst. Det hände i stället ofta, t. o. m. under långt senare tider, att bönderna for till gästgivaregården på söndagarna i stället för att fara till kyrkan. Många söp på så sätt upp sin egendom och blev utfattiga.

Det har berättats att det förr fanns s. k. "falluckor" i gästgivaregårdarnas golv. De var gillrade i den avsikten att den som föll igenom en sådan lucka skulle bryta något ben eller skada sig på annat sätt. Detta tjänade gästgivaren på, ty den skadade måste ju då ligga kvar, tills han kunde fortsätta. På så sätt rövade man också på andra håll de resandes pengar. Sådana falluckor var nog sällsynta, men att de förekom, därom har resenärer, som på 1850-talet reste genom Småland, Västergötland och Bohuslän, berättat.

På gästgivaregården skulle också enligt en gammal förordning finnas "stock i vägg för de resandes bekvämlighet". Detta var väl intet mera modernt WC utan liknade nog mera de primitiva "latriner", som våra beredskapsmän fått göra bekantskap med under krigsåren. Sedermera byggde man vid gästgivaregårdarna s. k. "hemlighus".

Gästgiveriförordningen föreskrev också följande: *"Vid varje gästgivaregård skall en tavla sättas ut, som visar miletalet till nästa ombyte och huru mycket i båt e- eller hästalego betalas bör."* Sådana gästgiverietavlor finns i många fall bevarade, inte minst på våra museer.

En och annan gästgivaregård i Bohuslän står fortfarande kvar med hus från 1600-talet. Så är bl. a. fallet vid Kviström, där ett slags modernt gästgiveri fortfarande bedrivs i gammal miljö. Men flerstädes finns ingenting kvar från hästskjutsarnas tidsålder på de gårdar, där gästgivarna levat och verkat.

Hästskjutsskylt Vrångebäck gård 2020 Gösta Gunnarsson

Gösta Gunnarsson visar den skylt som hängde på den tredje gästgivaregården i Vrångebäck. Denna byggnad är sedan länge riven.

På nästa sida en avskrift av skyltens text, utförd av Göstas far Gunnar Johansson

WRÅNGBÄCK 1:2, var på 1800-talet och början på 1900-talet Gästgivargård, med skyldighet att skjutsa resande och transport över Åbyfjorden med då befintlig rodd-färja, till Röd i Tossene socken. Två rum i bostadshusets övra våning var målade med gurlanger på väggarna, var rum för resenärerna. Gurlangerna var vackert målade blommor.

Skjutsskyldigheten, som givits vis var med häst. var till:

HÄGGVALL	med	angiven	väglängd	i	fjärdingsväg./1/4 /
SÄMSTAD	"	"	"	"	"
FÄRLEV	"	"	"	"	"

Dessa skjutsuppgifter var anslagna på en svartmålad tavla som var upphängd på vedboden.

Tillhandahållande av dessa tjänster var grundade av Länsstyrelsen beslut, som även fastställde taxorna.

Tavlans rubrik var:

" WRÅNGBÄCK SKJUTSAR TILL;" sedan med ovannämnda platser därunder

Häggvall

Sämstad

Färlev